

Zpráva o stavebně historické prohlídce a dokumentaci reliktního pivovaru v zaniklé vsi Grafenried, nyní Lučina

ÚVOD

Odkazy v textu na obrázky odpovídají snímkům fotografické dokumentace – například odkaz na obr. a.2 směřuje do složky „a“, snímek 02. Podobně jsou uspořádány přílohy; jejich složky místo písmen označují čísla (odkaz má tedy formu například „příloha 2.1“, tedy složka 2, položka 01). Obrazový materiál k tomuto elaborátu je obsažen na příslušném datovém nosiči.

V letech 2014-2016 provedl pan Helmut Roit v bývalé vsi Grafenried (kdysi také Ober Grafenried), nyní Lučina, k.ú. Nemanice, okres Domažlice, o své újmě odkryv pozůstatků zmíněného pivovaru čp. 27. Stavba byla zbořena v 50. letech 20. století a její pozůstatky překryla suť z destrukce.

V letech 2014-2017 jsme se Zdeňkem Procházkou dokumentovali odryté části, roku 2015 jsme relikty polohopisně zaměřili a toto zaměření v roce 2017 doplnili o dodatečně odkrytou část objektu chladného hospodářství (příloha 4). Souběžně vznikala fotografická dokumentace, která dokládá stav a vývoj odkrytých stavebních pozůstatků v rozmezí let 2014-2017. Snímky jsou rozděleny do skupin podle funkčních částí bývalé budovy (přílohy a-j).

Standardní archivní rešerše jako pomůcka k ozřejmění vývoje pivovaru nebyla provedena. K dispozici jsou nám archiválie ze soukromé sbírky Hanse Laubmeiera, ze Státního oblastního archivu v Plzni, pracoviště Klášter (archiv Škoda), dále čerpáme z literatury a internetových zdrojů.

PŘEHLED HISTORIE PIVOVARU

Zpracování historie Grafenriedu lze získat na internetové adrese www.bischofteinitz.de. Níže uváděné údaje bez citace pocházejí odtud.

Ve vztahu k pivovaru je podstatná koupě tohoto před tím vojáky vypleněného statku Georgem Gerlem, sklářským mistrem ze sv. Kateřiny v Čechách v roce 1637. Uvádí se, že přestěhoval pusté sklárny z Grafenriedu(?) do lesa u lokality Seeg a že znovu vystavěl pivovar, tj. nějaký takový provoz zde existoval již dříve. Z dostupných údajů se domnívám, že hlavní období zvelebování statku spadá do doby po skončení třicetileté války, přesněji do 50. let 17. století. Roku 1677 výše jmenovaný předal zdejší sídlo své dceři Marii a zeti Georgu Wernerovi, rovněž sklářskému mistru, po jehož smrti vdova spravovala statek až do roku 1680, kdy jej převzal jejich třetí syn Hanuß [Jan] Thomas Werner, jež pak roku 1713 vystřídal syn Franz Xaver.

Tyto údaje nastolují otázku, komuže patří iniciály FAE vytesané spolu s datem 1686 v kartuši na stěně náduvníku zdejší sladovny, případně, jaké byly osudy tohoto kamenického prvku. Při aktuální neznalosti pramenů se nemohu dobrat odpovědi.

Literatura bez udání pramene zmiňuje otevření nově vystavěného pivovaru roku 1707 (J. Jiráček, Pivovary a pivovárky okresu Domažlice 2012, 110). Důvěryhodnost údajů v této práci narušuje argumentace berní rulou z roku 1654 (tamtéž), která je jako pramen pro lokalitu tehdy bavorskou irelevantní. Týž autor pak uvádí, že pivovar v letech 1710-1711 nefungoval a roku 1712 vykázal roční výstav 36 čtyřvěderních sudů.

Držitelé Grafenriedu získali už roku 1697 privilegium tzv. Real-Landsassenfreiheit a v roce 1718 je císař povýšil do stavu říšských svobodných pánů. K datu 1764 byl Grafenried s dalšími třemi osadami připojen ke Království českému. Držitel si při tom vymínil, že jeho statek nebude podléhat nevolnictví.

V souvislosti se změnou státní příslušnosti bylo dodatečně roku 1767 sestaveno přiznání pro tereziánský katastr český. Z něj pochází další nám známý údaj o pivovaru – registrována je výroba 144 sudů piva ročně s tím, že pivo spotřebují stálé komise a hraniční stráž (Tereziánský katastr, dominikál, 611). Stará obchodní cesta z Čech do Bavorska byla roku 1822 odkloněna z prostoru Grafenriedu, následkem čehož zanikla zdejší celnice, jejíž budovu stát prodal roku 1825 soukromníkovi. Pivovar tím asi ztratil významné odbytiště. Jeho kapacita k roku 1837 činila 8 sudů várky. Také v rámci statku fungovala vinopalna na 14 mázů (J. G. Sommer, Klatovsko 1839, 135), která spotřebovávala část sladu vyrobeného místní sladovnou.

Pivovar je zachycen povinným císařským otiskem mapy stabilního katastru a indikační skicou z roku 1838 pod číslem parcelním 7 a popisným 27 (www.archivnimapy.cuzk.cz, přílohy 2.3, 2.4). Náleží k němu další drobné volně stojící objekty shluklé kolem nádvoří, jímž prochází cesta. Hlavní budova pivovaru je zaznamenána téměř v rozsahu, který odpovídá jejímu starému jádru, jak jsme jej identifikovali v terénu, včetně malého přístavku sklepa u západního nároží. Jen proti pozdějšímu stavu je východní nároží vyznačeno žlutě jako tzv. spalné – dřevěné.

Gerlovi potomci drželi statek od 17. století až do roku 1872, kdy jej poslední z nich, svobodný pán Josef Voit von Voitenberg, prodal úvěrnímu spolku pro koupi statků, zastoupenému hrabětem Belcredi. Došlo k rozparcelování statku; část byla připojena k Ronšperku; zámek a jeho zahrada od roku 1874 sloužily jako škola.

V roce 1873 pivovar vykázal 71 várek o celkovém výstavu 2272 věder (J. Jiráček, Pivovary a pivovárky... 2012, 111). Pivovar si následně pronajímali zdejší sládci, z nichž jej v roce 1901 koupil Adolf Waclaw (tamtéž). Spolumajitelkou se stala jeho choť Marie.

Evidenční mapa aktivní v letech 1877-1929 zaznamenává změny objektu spojené s dobovým vývojem technologie sladoven a pivovarů (www.archivnimapy.cuzk.cz, příloha 2.5, 2.5d). Zanikají výše zmíněné drobné stavby a dispozice hlavní budovy se rozrůstá k jihozápadu, přičemž mapa zachycuje pouze dvě starší etapy tohoto procesu, aniž zohlední konečné dotvoření jihozápadního dílu – objektu chladného hospodářství, jak jej známe z dobových fotografií, na nich ovšem již jako položířený (sbírka Hanse Laubmeiera a www.cenia.cz, sbírka Hanse Laubmeiera, přílohy 3.8-3.11), a rovněž z výsledku odkryvu v terénu.

Do roku 1909 vlastnili a provozovali pivovar manželé Adolf a Marie Waclawovi, kteří jej tehdy prodali i se zásobami piva, sladu a chmele Wenzlu Wiesnerovi, majiteli realit z Plzně (příloha 1). Nový vlastník následně přistoupil k rekonstrukci technologie. Známé jsou dva nedatované výkresy z archivu plzeňské Škodovky, podle kterých měla být nově vybavena varna (přílohy 2.6, 2.7). Uskutečnění záměru napovídá plán řezů pivovaru z roku 1910

(příloha 2.8), a zejména výkres dílčího půdorysu a řezu z roku 1913 (příloha 2.9) (oba plány ze sbírky Hanse Laubmeiera). Někdy v té době (či snad už za předchozích majitelů ???) došlo také k přestavbě sladovnického hvozdu (sušárny). Zdejší vývoj tohoto zařízení známe právě jen z této jeho poslední etapy, která byla dodána a vybavena později nechvalně proslulou firmou J. A. Topf & Söhne z Erfurtu (specializovala se na zařízení pro sladovny, pivovary, a mimo jiné krematoria ...). Z důvodu zdravotního stavu W. Wiesnera byla v roce 1925 výroba v pivovare zastavena a v roce 1927 byl vymazán z obchodního rejstříku.

POPIS

Situace

Pozůstatky pivovaru čp. 27 se nacházejí na jižním konci zaniklé vsi nedaleko hranice Čech se Svobodným státem Bavorsko ve společnosti objektů zámku a poplužního dvoru čp. 1, hospody čp. 26 v jeho bývalém rámci, a obydlí provozovatele pivovaru čp. 29. V jižním sousedství pivovaru se nachází rybník. Mezi pivovarem a čp. 29 opouštěla ves cesta stáčeující se za myslivnou čp. 28 k jihojihozápadu do prostoru bavorských osad Egelsee a Spielberg. Jiná cesta, dosud funkční, procházela poplužním dvorem k jihu přes státní hranici směrem na obec Untergrafenried.

Plocha zbořeniště pivovaru tvaru zhruba dvou k sobě přiložených čtyřúhelníků je delší osou natočena k severozápadu (příloha 4). Odkryv ukázal, že v severovýchodním dílu, jenž pokrývá rozlohu starého jádra stavby, se zachovaly spodní části zdív a podlahy přízemí. Svým východním nárožím objekt bývalého pivovaru překrývá archeologizované pozůstatky sklárny, jejíž počátky podle povahy zlomkové keramiky, vyskytující se v souvisejícím terénu, zřejmě sahají do středověku. Jihozápadní díl, který je, s výjimkou dnes zříceného valeně klenutého sklepa na západním konci, přístavbou ze 2. poloviny 19. století. Již před polovinou následujícího věku byl v troskách. Jihozápadní díl takto představoval objekt chladného hospodářství, jehož obvodová zdiva se zachovala místy až do výšky ke dvěma metrům. Do jihozápadního okraje tohoto objektu byl na začátku 60. let 20. století v důsledku studené války zakopán československý bunkr – střelecká posice ze železobetonových prefabrikátů. Součástí hospodářství pivovaru tvořil přilehlý rybník, který byl na jaře 2015 odbahněn. Helmut Roit při tom našel díl dřevěného vodovodního potrubí (obr. h.1-h.3). jihozápadně v údolí na vodoteči v lokalitě Ochsenbirkeln (příloha 2.5) byl objeven spodní díl dřevěného výpustního potrubí z hráze jednoho z rybníků, které se zde nacházely (obr. h.33, srov. přílohu 2.1).

Severovýchodní díl objektu – staré jádro pivovaru, prozrazuje spárami ve svém zdívu, někdy omítanými, dlouhý a složitý stavební vývoj, který na základě dosavadních poznatků lze rozkrýt jen dílčím způsobem. Z nejstarší sledovatelné etapy pochází podélné rozdělení dispozice starého jádra do dvou podélných traktů (příloha 4).

Jihozápadní trakt téhož dílu obsahoval v závěrečné fázi provozu pivovaru sladovnu a spilku, pod kterou byl ve spodní úrovni zřízen sklep, jenž pochází z etapy dodatečné vůči vzniku obvodové zdi nejstarší zjištěné fáze budovy (obr. f.15).

V severovýchodním traktu se nacházela, počínaje od jihu, varna s pivovarnickou pánví, rmutovací kádí a chladicími štoky. Severovýchodní obvodová zeď budovy byla v poloze štoků někdy v minulosti zbořena a posunuta vně. Důvodem byla zvětšená kapacita varny, jejímž následkem vznikla potřeba zvětšení plochy chladicích štoků. Zda tento zásah souvisí až

s rekonstrukcí varny na začátku 20. století nebo k němu došlo dříve, nemohu nyní říci s jistotou. K severozápadu v daném traktu sousedila se štoky předsíní hlavního vstupu, která komunikovala napříč stavbou s objektem chladného hospodářství. Na předsíní pak v severním nároží budovy navazoval jeden z prostorů spilky.

Sladovna

Z hlediska postupu výroby sladu je prvotní sladovnické humno – zde prostor s keramickou dlažbou a kamennou máčecí kádí, tzv. náduvníkem (příloha 4) (obr. a.1-a.3, srovnej přílohu 5). Zrno určené k výrobě sladu se sype do náduvníku, přidá se voda, potom, co zrno přijme vodu, nastře se do vrstvy na podlahu humna ke klíčení. Tomuto postupu zde odpovídá náduvník ze žulových desek (obr. a.4), k němuž z venku od severovýchodu vede přívod vody železnou rourou (obr. a.5, a.6). Ve dně náduvníku se nachází výpustný otvor (obr. a.7), kterým se vypouští přebytečná použitá voda do kanálu, který odtud vede k jihozápadu do objektu chladného hospodářství, v němž se spojuje s tavním odpadním kanálem. Náduvník nese v kartuši iniciály FAE a datum 1686 (obr. a.8), na obrubě také 176[0?] a 1797, snad data přestaveb(?) (obr. a.9, a.10). Lze se důvodně domnívat, že se kád' nenachází v primární poloze, nýbrž byla v rámci přestaveb v objektu přemísťována, naposledy snad kolem roku 1900.

Podlahu v humně tvoří cihlové dlaždice čtvercového formátu. Odpad z humna se nachází u jihozápadní obvodové zdi (obr. a.17). Po odkryvu v roce 2014 byla dlažba v dokonalém stavu. Jedna zima stačila, aby nezabezpečená dlažba utrpěla zásadní škody, jak lze nahlédnout srovnáním dat snímků z příslušných let (obr. a.2; obr. a.16, a.17). Obdobně negativní vývoj zaznamenaly pozůstatky omítky interiéru, která nesla vrstvy vápenného nátěru, a dodatečná zadržka drobné niky (srov. pohled na totéž místo obr. a.20, a.11). Ze staré dispozice se zachovaly podélné obvodové zdi humna (s dodatečnými vyzdívkami – obr. a.11, a.18, a.19), zatímco obě jeho čela patrně přísluší změnám vnitřního uspořádání budovy. Předpokládat to lze u čela severozápadního (obr. a.12, a.13), s jistotou pak to lze říci o čele jihovýchodním, které vzniklo až se stavbou nového vertikálního hvozdu nejdříve na konci 19. století (obr. a.15). Klenební pas, který se zde uplatňuje, asi souvisí se zakládacími poměry budovy.

Sladovnický hvozd (sušárna) se nachází v jižním nároží západního traktu, kam byly jeho konstrukce dodatečně vestavěny. Stavební konstrukce z té doby jsou z cihel, často nekvalitních, které se mrazovými cykly, jimž jsou nyní vystaveny, rozpadají (obr. b.35-b.42). Jedná se o zařízení z doby kolem roku 1900 nebo ze samého začátku 20. století. Hvozd měl podobu věže nastavené na starší konstrukce budovy (příloha 3). Odkryta byla zahloubená úroveň hvozdu (obr. b.1-b.6). K topeništi z prostoru varny sestupovalo schodiště z druhotně použitých žulových prvků ostění kdysi jištěného mříží (obr. b.2 vpravo, b.5). Zařízení hvozdu dodala firma J. A. Topf & Söhne z Erfurtu. Litinové čelo topeniště kaloriferu, regulační klapky tahů a ostatní masivnější kovové součásti topeniště byly záhy po odkrytí v roce 2014 většinou ukradeny (obr. b.7-b.42 – srov. přílohu 5). Na místě přetrvaly některé plechové roury kaloriferu (obr. a.19) a jeho zaústění do kouřovodu (obr. b.16, b.17). Krátké roury s kuželovými „klobouky“ (obr. b.20), které bránily propadání sladového květu na žhavé roury kaloriferu, vedly horký pracovní vzduch z prostoru kaloriferu skrz oddělující strop do podlísčí. Kovové součásti lísek (obr. b.22-b.27) byly odhalovány v suti spolu s cihlovými tvarovkami z komína, který stál na klenbě završující pracovní prostor hvozdu (obr. b.29-b.35). Plechová „poklice“ regulovala ve vrcholu pracovního prostoru hvozdu odtah par ze sušení do komína (obr. b.34). Ke vstupům k pracovním „podlahám“ – lískám hvozdu a zřejmě také

ke sladovým půdám nad humnem vedlo schodiště, ze kterého se zachovala spodní část umístěná mezi hvozdem a humnem (obr. b.21).

Starší hvozd, tzv. kouřový, který ve sladovně musíme předpokládat pro starší období, nebyl dosud v pozůstatcích stavby identifikován. V objektu zaznamenáváme značné množství druhotně použitých kamenických prvků, které nejspíše pocházejí ze starších etap stavby pivovaru. Lze sledovat stopy řady překryvů vývojových vrstev objektu, a předpokládat, že pod dnešními podlahami existují relikty starší stavební situace.

Varna (obr. c.1-c.26)

Na východním okraji severovýchodního traktu se nachází blok cihlového zdiva, který obsahuje spodní část konstrukce topeniště pivovarnické pánve (obr. c.1, c.5, c.9). K severozápadu navazuje úsek „podlahy“ vymezený žulovými bloky, kde v poslední etapě fungování pivovaru stávala rmutovací kád' (obr. c.6, c.13-c.19). Kamenné bloky, které tvořily součást její podstavy, převrstvily starší stavební situaci, která se projevuje zbytkem zbořené kamenné zdi (obr. c.17). Ta tvořila jihovýchodní obvodovou zeď této části pivovaru za stavu, který zachytila mapa stabilního katastru z roku 1838 (příloha 2.3). V západním sousedství rmutovací kádě vstupoval z vnějšku do budovy vodovod; z něj patrný prostup obvodovou zdí a zbytek roury vedoucí k náduvníku (obr. c.16 vlevo). Na severovýchodním okraji pivovaru v sousedství prostoru rmutovací kádě prochází kanál zděný z cihel a plochých kamenů (obr. c.10-c.12, c.23-c.25). Na rmutovací kád' severozápadním směrem navazoval prostor chladicích štoků, opatřený štětovanou dlažbou s odtokovým žlabem ve směru k severozápadu (obr. c.13, c.20, c.21). Na styku s předsíní pak se nachází cihlami vyzděný kanálek (obr. f.6). V nejmladší stavební fázi došlo v rozsahu štoků ke zboření příslušného úseku vnější obvodové zdi a k jejímu posunutí k severovýchodu ve snaze zvětšit plochu štoků ve vazbě na zvětšený objem várky (obr. c.13, c.19, c.21).

Předsín' (obr. f.1-f.6)

Štoky od předsíně odděluje pozdní smíšená zeď (obr. f.1 vlevo, f.2 vpravo, f.3). Podlaha předsíně je dodatečně dlážděna krom jiného materiálu díly žulových desek se zlomky vytesané datace(?), která se váže k nezjištěnému místu jejich prvotního použití (obr. f.4, f.5). Ze stavebního provedení předsíně se zdá, že souvisí až s pozdní dobou existence pivovaru. Na předsín' navazovala komunikace vedoucí souběžně s podélnou osou budovy ke vchodu v jejím jihovýchodním čele (obr. f.9-f.12). Napříč budovou k jihozápadu pokračovala komunikace klesající stupni do objektu chladného hospodářství (obr. f.6-f.8, f.16, f.17).

Spilky (obr. d.1-d.13)

Ve spilkách se nacházejí podlahy z kletovaného betonu, žulových desek a v komunikačním pásu v jihozápadním traktu dlážděné lomovým kamenem. Na obvodových zdech po odkryvu existovaly velmi nesoudržné zbytky omítek. Zdiva jsou převážně smíšená, pojivem je nekvalitní malta.

Sklep

Pod západním nárožím starého jádra budovy se nachází z vnějšku přístupný (obr. f.13-f.15) valeně klenutý sklep (obr. e.4), jehož dodatečně k budově připojená část obsahuje jednu místnost se zřícenou valenou klenbou (obr. e.1-e.3). Podlahy jsou cihlové.

Objekt chladného hospodářství (lednice a ležácký sklep)

Obvodové zdívo je ve zjištěném úseku zděno se vzduchovou mezerou, místy převazovanou, která měla úlohu tepelné izolace (obr. g.1-g.6). V kontaktu se starým jádrem budovy se nachází prostor protáhlého půdorysu (obr. g.7-g.13, g.15, g.18). Pod jeho podlahou ze žulových desek prochází v podélné ose odpadní kanál. Z tohoto prostoru byly přístupné místnosti v jihozápadním traktu (jeden vchod následně zazděn), opatřené cihlovými dlažbami (obr. g.16-g.23). Pod podlahami patrně vedou kanály, jak zjištěno v jižní z místností (obr. g.14). Situaci narušil v 60. letech 20. století betonový bunkr (obr. g.19, g.23; h.29-h.32).

Ostatní

V objektu zaznamenáváme značné množství druhotně použitých kamenických prvků, které nejspíše pocházejí ze starších etap stavby pivovaru. Lze identifikovat řadu překryvů vývojových vrstev objektu. Pod dnešními podlahami existují starší stavební situace, případně kanály související s technologií. Ve svislých zdech zaznamenáváme spáry, které vypovídají o složitém stavebním vývoji objektu.

Během odkryvu bylo vyzdvíženo množství předmětů, které tvořily součást stavby nebo souvisely s jejím provozem (obr. h.4-h.21, h.25-h.28). Mezi nálezy se však vyskytují také zlomky sklářské pánve, které pravděpodobně souvisejí s činností v lokalitě před vznikem pivovaru (obr. h.5, h.22-h.24).

Sklárna

Na východním okraji vně prostoru varny byly zachyceny zbytky sklárny, které jsou stratigraficky starší než samotný pivovar. Naše práce se tomuto objektu, který spadá do kompetence archeologů, nevěnuje.

NÁMĚTY PRO ÚPRAVY OBJEKTU

Zkušenost jedné mírné zimy (2014/15), po kterou byly odkryté konstrukce vystaveny, ukazuje, že na ně měla zničující vliv. Dokumentují to fotografie v přílohách. Zejména je to patrné na zbytcích omítek, na dlažbě sladovnického humna a na korunách zdív. V dalších sezónách úbytek výpovědní hodnoty trosek pokračoval. Velké škody také způsobili zloději kovů.

Vzhledem k celkově chatrnému stavu stavebních pozůstatků (většinou nízká kvalita cihel a dlaždic, špatná pojiva zdí) poškozuje konstrukce pouhé vystavení běžné povětrnosti. S ohledem na tuto povahu a stav odhalených stavebních konstrukcí nemohu doporučit metodu zajištění korun zdív drnováním nebo nazděním, a vůbec ne zajištění betonem, jak se dosud dělo.

Nemá-li rozpad objektu dále pokračovat, domnívám se, že se nabízí dvojí řešení. Buď překrytí konstrukcí geotextilií, zasypání do nezámrzné úrovně a případné náznakové vyznačení půdorysu na terénu, nebo zakrytí střechou v celém rozsahu části půdorysu, která zůstane nezasypaná. Také potom je ale třeba počítat s nekázní návštěvníků, s jejich

vstupováním na nesoudržné koruny zdiv atp., což bude přinášet nadále úbytek historické autenticity objektu i za předpokladu, že bude průběžně udržován.

Presentaci objektu by v každém případě měl provázet názorný a dostatečně obsáhlý informační materiál, dostupný přímo na místě.

PŘÍLOHY

Obrazový materiál je obsažen na přiloženém datovém nosiči.

1 – listiny

kupní smlouva z r. 1909, sbírka Hanse Laubmeiera

2 – staré mapy a plány

1: I. vojenské mapování z let 1764-1768, sekce Čechy, mapový list č. 203, výřez, www.oldmaps.geolab.cz

2: dtto, detail

3: povinný císařský otisk mapy stabilního katastru z r. 1838, výřez, www.archivnimapy.cuzk.cz

4: indikační skica z r. 1838, výřez, www.archivnimapy.cuzk.cz

5: mapa evidenční z let 1877-1929, výřez, www.archivnimapy.cuzk.cz

5d: dtto, detail

6: rekonstrukce varny, dílčí výkres pivovaru, bez data, Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, archiv Škoda

7: detailní výkres nové pánve, bez data, Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, archiv Škoda

8: výkres pivovaru, podélný řez a příčné řezy, r. 1910, sbírka Hanse Laubmeiera

9: výkres pivovaru, dílčí půdorys a podélný řez (varna, štoky), r. 1913, sbírka Hanse Laubmeiera

3 – staré fotografie

Pokud není uvedeno jinak, pocházejí materiály ze sbírky Hanse Laubmeiera.

1: pivovar čp. 27 od severovýchodu, obydlí sládka a majitele pivovaru čp. 29 od jihovýchodu, kolorovaná pohlednice, začátek 20. století

2: dtto, detail pivovaru

3: shora: pivovar čp. 27 od severovýchodu, obydlí majitele čp. 29, sušení spilečných kádí, 1. čtvrtina 20. století

- 4: dtto, detail, pivovar
- 5: dtto, detail, společné kádě
- 6: pivovar čp. 27 od severovýchodu, obydlí sládka a majitele pivovaru čp. 29, pohlednice odeslaná r. 1938
- 7: Marie Wiesner před severovýchodním průčelím pivovaru, asi 30. léta 20. století
- 8: Grafenried, celkový pohled od západu, v popředí pivovar se zpuslým objektem chladného hospodářství v popředí, asi před rokem 1945
- 9: pivovar od západu asi před rokem 1945
- 10: Grafenried, kolmý letecký snímek z r. 1947, www.kontaminace.cenia.cz
- 11: dtto, detail s pivovarem
- 12: majitel pivovaru Wenzl Wiesner u vozu se sudy, před r. 1925
- 13: Wenzl Wiesner (vzadu 1. zleva) a jeho chasa, před r. 1925

4 – půdorys pozůstatků pivovaru

zaměření Ing. Jan Anderle, Zdeněk Procházka 2015, 2017

5 – lokalizace fotografické dokumentace

Fotografická dokumentace

foto J. Anderle 2014-2017

- a – humno
- b – hvozd
- c – varna a štoky
- d – spilky
- e – sklep
- f – komunikace
- g – chladné hospodářství
- h – ostatní (snímek 33 foto Z. Procházka)
- i – sklárna
- j – snímky z dronu (archiv Z. Procházky)